

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Бібліотека

Серія "Дослідники Волині. Дати і долі"

Вип. 4.

ОЛЕКСАНДР ГРУШЕВСЬКИЙ
(1877–1942)

Біобібліографічний нарис до 135-річчя від дня народження

ЛУЦЬК – 2012

Вступ

У кожного народу є свої історичні постаті першої величини. Саме з їхніми іменами, їхньою творчою спадщиною, насамперед, пов'язані ідеї відродження української культури, науки, громадської думки, відродження історичної свідомості і національної гідності народу. Саме вони, їхній приклад, їхня самопожертва і непримиренна позиція будили свідомість народу, кликали його до боротьби за державність.

Одним із важливих завдань сучасних досліджень в Україні є повернення із забуття імен видатних осіб, які впливали на становлення й розвиток української науки, освіти та культури, вивчення їхньої громадської діяльності. До таких постатей належить Олександр Грушевський – вчений-дослідник, громадський діяч, краєзнавець.

Він, безперечно, був обдарованою, талановитою людиною, наділеною організаторським хистом, надзвичайною працездатністю і цілеспрямованістю. О. Грушевський збагатив скарбницю вітчизняної науки цінними працями з історії, історіографії, джерелознавства, історичної географії, етнографії, фольклористики, літературознавства. Вражають діапазон його наукових досліджень та їхні хронологічні межі, масштаб науково-організаційної і педагогічної діяльності вченого.

Непересічне місце по праву займає він і з-поміж плеяди визначних дослідників Волині. Ознайомлення із життям та діяльністю О. Грушевського дає змогу відтворити невідомі сторінки історії Волині.

На жаль, донині життєвий та творчий шлях Олександра Грушевського залишається маловивченим. Адже постать вченого стала об'єктом дослідження лише з кінця ХХ ст., у радянський період його діяльність замовчувалася.

Наукова діяльність та факти біографії історика вимагають ґрунтовного дослідження з залученням архівних матеріалів, а наукова спадщина Олександра Грушевського ще чекає історіографічного вивчення, узагальнення і широкої популяризації.

ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ О. ГРУШЕВСЬКОГО

- 1877** народився в м. Ставрополь (нині місто в РФ).
- 1879** переїзд родини Грушевських до Владикавказу
- 1888-1893** навчання у місцевій класичній гімназії
- 1899** закінчив історико-філологічний факультет Київського університету, отримавши диплом першого ступеня
- 1890** перебуває в науковому відрядженні в Австрії та Німеччині
- 1904** успішно склав іспити на ступінь магістра російської історії
- 1906-1907** працює над розробкою статуту Українського наукового товариства в Києві
- 1907-1908** викладач історії у Новоросійському (Одеському) університеті
- 1909-1910** працює приват-доцентом у Московському університеті
- 1910-1917** викладач у Петербурзькому університеті. Обраний дійсним членом Російського географічного товариства
- 1917-1921** переїзд на Україну. Викладає в університеті св. Володимира, Українському народному університеті, очолює Бібліотечно-архівний відділ, директор Педагогічного музею, обраний дійсним членом Центрального Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтв в Україні
- 1919–1923** працює в установах Всеукраїнської Академії наук: член Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, Археографічної комісії, Софійської комісії, дійсний член науково-дослідної кафедри історії України
- 1924-1930** працює в історичних установах: обраний до Ради історичної секції, очолює секцію соціально-політичної та економічної історії науково-дослідної кафедри історії України, керує Історично-географічною комісією
- 1933** звільнений з усіх академічних посад
- 1938** заарештований як один з керівників “української терористичної організації”
- 1939** засуджений до п'яти років заслання до Павлодарської області (Казахстан)

- 1940** подає прохання на скасування вироку суду. Отримує відмову
- 1941** надійшов останній лист до рідних
- 1943** помер у сільській лікарні (за свідченням одного із місцевих жителів)
- 1989** реабілітований посмертно.

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ ОЛЕКСАНДРА ГРУШЕВСЬКОГО

Розвиток української історичної науки на сучасному етапі позначений відродженням давніх традицій, основа яких була закладена в кінці XIX – на початку XX ст., застосуванням нових підходів і методів до вивчення актуальних проблем минулого. Це стосується, насамперед, життя і діяльності видатних українських вчених, а також їх інтелектуальної спадщини. За роки незалежності України проблематика і методика історичних досліджень зазнали позитивних зрушень. Демократизація суспільства, яка характеризується утвердженням свободи наукових пошуків і подоланням партійно-класового підходу до вивчення минулого, дозволила вітчизняним вченим правдиво й об'єктивно відтворювати історичні події, життя і творчість відомих осіб.

Одним з напрямів досліджень сучасної історіографії є вивчення діяльності і творчого доробку вчених доби українського національного відродження першої третини XX ст., і серед них об'єктивного висвітлення життєвого шляху, історичних поглядів і творчого здобутку Олександра Сергійовича Грушевського.

Формування і розвиток історичних поглядів О. Грушевського відбувалося під впливом родинного, університетського та суспільного середовища, в якому він жив і працював. Становлення історичних поглядів О. Грушевського та його життєвої позиції було тісно пов'язано з суспільними умовами того часу, обставинами особистого життя, де в сімейному колі дотримувалися українських звичаїв, шанували мову, літературу та минуле рідного народу. Родинне виховання та університетське середовище мали вплив на формування О. Грушевського як історика, а також участь вченого у національно-культурному житті України першої третини XX ст. Великий вплив на формування історичних поглядів О. Грушевського у вказані роки здійснив його старший брат Михайло. Спілкуючись з М. Грушевським через листування, юний Олександр дізнавався про особливості суспільно-політичного та культурного життя в далекій і одночасно близькій для нього Україні. Завдяки дружнім порадам і настановам брата Михайла, О. Грушевський ознайомився з творами

світової філософської думки та історичними працями. Зазначено, що під впливом М. Грушевського юний Олександр згодом і обрав своїм майбутнім фахом історію та захопився ідеями української державності. Все своє життя М. Грушевський був і залишався його найкращим другом і однодумцем.

В силу історичних умов Східна та Південно-Східна Волинь в цей час не мали великих науково-дослідницьких, навчальних, культурологічних центрів. Осередками краєзнавчого руху в регіоні тоді були Житомирський інститут народної освіти та Волинський науково-дослідний музей (в Житомирі). Однак багате минуле Волині привертало увагу багатьох як російських і українських істориків, так і тих дослідників, які проживали за межами країни, на західноукраїнських землях у складі Польщі.

Важливий вплив на розвиток регіональних досліджень в Україні в цей час здійснювало Українське Наукове Товариство (УНТ), яке виникло в Києві іще в 1907 році. В складі УНТ активно діяла історична секція. В умовах воєнного лихоліття і розрухи 1917–1920-х рр. О. Грушевський багато зробив для збереження історичної секції УНТ, яка була центральною в товаристві, найбільш представницькою за складом, а також за дослідницькою й видавничою діяльністю. Як свідчать архівні документи, за керівництвом О. Грушевського проводилися засідання, на яких вироблялися плани секції, ухвалювалися програми наукових засідань, розглядалися питання співпраці з іншими установами, зокрема бібліотеками, архівами, заслуховувалися доповіді й реферати.

З припиненням діяльності УНТ (1921 р.), його історична секція, що мала значний науковий потенціал і багаті традиції, намагалась продовжити роботу. При секції було організовано 4 комісії, на засіданнях яких заслуховувались повідомлення, де висвітлювались певні проблеми історичного минулого, в тому числі й Волині. Слід згадати і діяльність академічної комісії для складання історично-географічного словника української землі. Комісію було засновано з самого початку існування УАН і очолював її в 1920–1936 роках професор Олександр Сергійович Грушевський. Комісія займалась укладанням історично-географічного довідника про населені пункти України.

Вагомий внесок О. Грушевський зробив у розроблення проектів архівної реформи, Волинської архівної комісії і статуту Українського національного архіву. Важливим кроком до реального втілення вказаних задумів було створення Волинської архівної комісії та архіву при ній у м. Острозі. Активну участь у цьому брав також О. Грушевський. Серед документів фонду Грушевських, які розкривають наукову діяльність вченого у цей час, збереглася доповідна записка голови Головного управління у справах мистецтв і національної культури Міністерства народної освіти і копія законопроекту створення Волинської архівної комісії. Аналіз цих документів показав, що створення даної установи й архіву при ній мало велике значення.

Талановитий вчений-історик О. Грушевський був помітною фігурою в національно-культурному розвитку України. Подвижницька діяльність О. Грушевського та його активна громадська позиція дозволяють говорити про нього як про видатну особистість у вітчизняній науці. З'ясовано, що чільне місце в історичній спадщині вченого займають дослідження історії Литовської держави, Гетьманщини, української історіографії та культури ХІХ ст. Його першим науковим дослідженням став етюд “Турово-Пинское княжество. Очерк истории XI–XIII вв.” (1901). В науковому доробку О. С. Грушевського є й спеціальні дослідження, присвячені історії міст Литовського князівства ХІV–ХVІ ст., серед них і волинських: “Города Великого Княжества Литовского в ХІV–ХVІ вв.” (1918), “Луцьке міщанство в ХVІ ст.” (1927); “Питання оборони замків” (1928), “З економічного життя українських монастирів ХVІІ–ХVІІІ ст.” та ін.

Ці дослідження написані з використанням маловідомих архівних джерел, у своїй фактологічній основі зберігають значну наукову цінність. У своїх працях вчений подав власний погляд на українське минуле, який базувався на народницьких ідеях, принципах історизму і об'єктивності. О. Грушевський відіграв важливу роль у пробудженні національної свідомості і самоутвердженні українців. Це ще раз підтверджує думку, що його творча спадщина займає помітне місце у вітчизняній історичній науці.

На сьогодні немає ґрунтовних праць узагальнюючого характеру, у яких

би було здійснене спеціальне, комплексне дослідження історичних поглядів О. Грушевського. Відповідно, звернення до цієї теми є даниною пам'яті відомому досліднику минулого України та необхідністю об'єктивного вивчення і осмислення його творчої спадщини.

І хоч доробок у вивченні волинської історії порівняно невеликий, все ж важливе значення мала орієнтація учених на вивчення конкретних проблем минулого України та її регіонів, у формуванні національних кадрів істориків, у створенні значної кількості праць різноманітної тематики, що розширило наукову базу історичного краєзнавства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО О. С. ГРУШЕВСЬКОГО

1. Верба І. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. / І. Верба // Укр. іст. журн. – 1996. – № 5. – С. 131–148.
2. Войцехівська І. Брат Президента УНР (Олександр Грушевський) / І. Войцехівська // Пам'ять століть. Планета. – 2008. – № 3. – С. 156–157.
3. Клейцун Л. В. До біографії Олександра Грушевського / Л. В. Клейцун // Краєзнавство. – 2000. – № 1/2. – С. 65–68.
4. Клейцун Л. В. Доля Олександра Грушевського / Л. В. Клейцун // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 1999. – Вип. 9. – С. 372–385.
5. Короткий В. А. Грушевський Олександр Сергійович (1877–1943) / В. А. Короткий, В. І. Ульяновський // Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : [у 3 кн.] / упоряд.: В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. – К., 2001. – Кн. 2. – С. 194–195. – (Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників).
6. Матяш І. Б. О. С. Грушевський: діяльність на ниві архівістики / І. Б. Матяш // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – С. 31–35. – (Історія ; вип. 41).
7. Матяш І. Олександром Грушевським як діяч архівної справи / І. Матяш // Особа в українській архівістиці / І. Матяш. – К., 2001. – С. 13–30.
8. Матяш І. Б. Останній автограф Олександра Грушевського / І. Б. Матяш // Архіви України. – 2002. – № 1/3. – С. 268–270.
9. Набока С. В. Грушевський Олександр Сергійович / С. В. Набока // Історичний факультет Київського національного університету ім. Т. Шевченка: минуле й сьогодення (1834–2004 рр.) / під ред. Г. Д. Казьмирчука. – К., 2004. – С. 186.
10. Панькова С. Грушевський Олександр Сергійович / С. Панькова // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України : біограф. довід. / НАНУ, Ін-т історії України, Укр. тов-во охорони пам'яток

історії та культури України ; відп. ред. В. О. Горбик. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 163–170.

11. Приходько Л. Ф. Висвітлення життя і діяльності О.С. Грушевського в працях українських та зарубіжних дослідників: Спроба історіографічного аналізу / Л. Ф. Приходько // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. / Держкомархів України [та ін.] ; редкол.: Г. В. Боряк [та ін.]. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 220–239.

12. Приходько Л. Ф. Внесок Олександра Грушевського у розвиток історичного наукового краєзнавства в Україні на початку ХХ ст. / Л. Ф. Приходько // Житомиру – 1120 : наук. зб. : матеріали міжнар. наук.-краєзн. конф. “Житомир в історії Волині та України”, (15–18 верес. 2004 р.). – Житомир, 2004. – Т. 31. – С. 136–141.

13. Приходько Л. Ф. Олександр Грушевський – дослідник історії України / Л. Ф. Приходько // Студії з архівної справи та документознавства / голов. ред. С. Г. Кулешов. – К., 2004. – Т. 11. – С. 238–247.

14. Приходько Л. Ф. Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної та бібліотечної справи, педагог : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Приходько Л. Ф. ; Держ. ком. архівів України. Укр. НДІ архів. справи та документознавства. – К., 2005. – 19 с.

15. Приходько Л. Олександр Грушевський і становлення української архівістики у 1917–1920-ті роки / Л. Приходько // Архіви України. – 2008. – № 1/2. – С. 95–106.

16. Приходько Л. Олександр Грушевський і становлення української національної науки на початку ХХ ст. / Л. Приходько // Студії з архівної справи та документознавства / голов. ред. С. Г. Кулешов. – К., 2004 – Т. 12. – С. 207–214.

17. Приходько Л. Олександр Грушевський як керівник першого державного органу управління архівною справою України і особистість // Студії з архівної справи та документознавства / голов. ред. С. Г. Кулешов. – К., 2007. – Т. 15. – С. 207–214.

18. Шихненко І. М. Олександр Сергійович Грушевський – біоісторіограф / І. М. Шихненко // Українська біографістика = Biographistica Ucrainica : зб. наук. пр. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 260–266.

19. Шихненко І. М. О. С. Грушевський: слід в історії України / І. М. Шихненко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія / редкол.: В. Ф. Колесник (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 77/79. – С. 147–150.

20. Шихненко І. М. Джерельний комплекс вивчення наукової та громадської діяльності О. С. Грушевського / І. М. Шихненко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. / редкол.: Б. І. Андрусишин [та ін.] – К., 2003. – № 4. – С. 126–132.

21. Шихненко І. М. Історичні погляди Олександра Грушевського : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Шихненко І. М. ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К., 2007. – 17 с.

22. Шихненко І. М. Історія Гетьманщини у науковому доробку О. С. Грушевського / І. М. Шихненко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. / редкол.: Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К., 2003. – № 5. – С. 204–210.

Олександр Грушевський (1877–1942) : біобібліогр. нарис до 135-річчя від дня народж. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. – Луцьк, 2012. – (Дослідники Волині. Дати і долі ; вип. 4).

Подано інформацію про життєвий і творчий шлях видатного вченого-дослідника, громадського діяча, краєзнавця О. Грушевського, висвітлено його історичні погляди.

63.3(4УКР-4ВОЛ)я1